

Wstęp

Tempo i jakość życia, jak również funkcjonowanie instytucji społecznych zmienia się na naszych oczach. W ciągu ostatnich kilkunastu lat egzystencja ludzka poddana została radykalnym przekształceniom. Jak podkreśla Anthony Giddens, „zmianę społeczną trudno zdefiniować, bo w jakimś sensie wszystko się zmienia. Każdy dzień jest inny od poprzedniego, każda chwila to nowy moment w czasie” (Giddens, 2004, s. 64-65). Tempo przeobrażeń oraz ich intensyfikacja niewątpliwie bardzo mocno rzutują na funkcjonowanie poszczególnych grup społecznych. Łatwo zauważyć, że w dzisiejszych czasach, w dobie kultury perfiguratywnej, w której pokolenie starsze uczy się od młodszego, wraz z wiekiem coraz trudniej jest dostosowywać się i nadążać za nieustającymi zmianami i technologizacją rzeczywistości, czego najlepszym przykładem jest poszerzające swój zakres zjawisko cyfrowego wykluczenia wśród najstarszej części społeczeństwa (zob. Batorski, 2011, s. 299-327). Pomimo powyższych stwierdzeń, postrzeganie zachodzących współcześnie zmian społecznych jedynie w kategorii starty, w szczególności względem osób starszych, byłoby wielkim nadużyciem: warto wypuklać wielkie szanse, jakie przynoszą przeobrażenia w kontekście systemowego procesu całożyciowego uczenia się (zob. Śerák, 2009) oraz wielkiej roli kapitału społecznego osób starszych. Ponadto należy podkreślić, iż nowe technologie dają szereg nowych możliwości, które odpowiednio zaimplementowane w życie seniorów służą podnoszeniu jego jakości (zob. Eger, 2005).

„Przyspieszenie postępów różnych dziedzin techniki i co za tym idzie, powstawanie coraz to nowych form ryzyka nieustannie zmusza nas do reagowania na te zmiany i dostosowywania się do nich (...). W nowych warunkach przyszłość każdej jednostki jest znacznie słabiej niż w tradycyjnych społecznościach określona z góry, a zatem wszelkiego rodzaju decyzje są o wiele bardziej ryzykownym przedsięwzięciem (...). Współcześnie ryzyko dotyczy wszystkich klas społecznych we wszystkich krajach, a zasięg jego konsekwencji – odczuwanych przez każdego na własnej skórze – jest w istocie globalny” (Giddens, 2004, s. 90-91).

Zgodnie ze słowami Andrzeja Radziewicza-Winnickiego, wskazującego iż „codzienność jednak wybiega z reguły w przyszłość, wiąże powinności dnia dzisiejszego z celami pozostającymi do osiągnięcia w dniu jutrzejszym” (Radziewicz-Winnicki, 2003, s. 9), postawiliśmy w niniejszym tomie szereg pytań związanych z relacjami pomiędzy pojęciem zmiany a procesem starzenia się i starości, wśród których wyodrębnić można kilka głównych nurtów, rozważań oscylujących wokół następujących problemów:

- W jakim zakresie zmiany społeczne warunkują funkcjonowanie osób starszych w środowisku pierwotnym i wtórnym?
- Jakie czynniki powodują, że osobom starszym trudno jest nadążyć za zmianami społeczno-technicznymi?
- Dlaczego wybrane obszary zmiany wpływają na życie osób starszych?
- W jaki sposób w wymiarze instytucjonalnym oraz indywidualnym wspomagać osoby starsze w dobie społeczeństwa ciągłej zmiany?
- Dlaczego zjawiska globalizacji oraz rozwoju nowoczesnych technik informacyjno-komunikacyjnych dotyczą w sposób szczególny osoby starsze?
- Co konkretnie kryje się za pojęciem „kapitał społeczny osób starszych”, w jakich obszarach jest, a w jakich może być – przy zachowaniu obopólnych korzyści – ten potencjał wykorzystywany?

- Jakie korzyści współczesna technika i technologia, w tym informatyczna, niosą dla osób starszych, jakie mamy rozwiązania i narzędzia ułatwiające życie, funkcjonowanie społeczne, komunikację?

Odpowiedzi na powyższe pytania w niniejszej publikacji udzielają specjaliści z Czech, Polski i Słowacji z zakresu m.in. andragogiki, gerontologii, pedagogiki mediów, medioznawstwa, socjologii i kulturoznawstwa, natomiast inspiracją do powstania tomu polsko-czesko-słowackiego jest ciągła potrzeba analizowania psychospołecznego funkcjonowania osób starszych w dobie intensywnych przemian społeczno-technicznych, a także porównywania różnych spojrzeń, doświadczeń i tzw. dobrych praktyk. Sam proces starzenia się i starości w wymiarze lokalnym, czy też szerszym – ponadregionalnym i ogólnopolskim w polskiej literaturze przedmiotu prezentowany jest szeroko, zwłaszcza w środowiskach instytucji ku temu powołanych, takich jak: Stowarzyszenie Gerontologów Społecznych, Polskie Towarzystwo Gerontologiczne oraz szereg ośrodków akademickich zajmujących się problematyką na pograniczu nauk medycznych, społecznych, humanistycznych, czy też technicznych. Jednak do tej pory dostrzegalny jest brak międzynarodowych studiów komparatystycznych w odniesieniu do niniejszej problematyki, w szczególności w krajach sąsiadujących z Polską, Czechami i Słowacją. Liczymy, że niniejszy tom stanie się tzw. dobrym zacznym i punktem wyjścia dla dalszych rozważań na temat różnych kontekstów społecznego funkcjonowania człowieka w dzisiejszych czasach, realizowanych wspólnie w krajach graniczących ze sobą, a zatem choć różnych – zbliżonych do siebie pod względem kulturowym, gospodarczym i demograficznym.

Katarzyna Walotek-Ściańska
Michal Šerák
Michał Szyszka
Łukasz Tomczyk

Úvod

Tempo a kvalita života, stejně jako způsob fungování společenských institucí se mění přímo před očima. Během posledních několika let došlo k radikální proměně lidské existence. Anthony Giddens zdůrazňuje, že „sociální změna je obtížně definovatelná, protože, v určitém smyslu, se mění všechno. Každý den se liší od předcházejícího, každá chvíle je nový okamžik v čase” (Giddens, 2004, s.64-65). Tempo a intenzifikace změn bezpochyby velmi silně ovlivňují fungování jednotlivých společenských skupin. V dnešní době jednoznačně převládá prefigurativní kultura, v jejímž rámci se starší generace učí od generací mladších. Nelze si ale nevšimnout, že spolu s přibývajícím věkem je čím dál těžší se přizpůsobit a držet krok s nepřetržitými změnami a všudypřítomnou technologizací, čehož nejlepším důkazem je neustále se rozšiřující jev digitálního vyloučení, a to zejména nejstarších členů společnosti (viz Batorski, 2011, s. 299-327). Nicméně, i přes všechno, co už bylo řečeno, současně probíhající společenské změny nelze vnímat pouze v negativním kontextu. Bylo by to zavádějící zejména vůči seniorům. Je třeba zdůrazňovat i příležitosti, které výše uvedené změny nabízejí v kontextu systémového procesu celoživotního vzdělávání (viz Šerák, 2009) a velkého potenciálu sociálního kapitálu seniorů. Kromě toho je nutno podotknout, že nové technologie poskytují spoustu unikátních možností, které - vhodně zakomponované do života seniorů - napomáhají ke zvyšování jeho kvality (viz Eger, 2005). „Urychlení pokroku v různých oblastech techniky a s ním spojený vznik dalších nových forem sociálních rizik nás neustále nutí na tyto změny reagovat a přizpůsobovat se jim (...). V nových podmínkách je budoucnost každého jednotlivce mnohem méně než v tradičních společnostech určována předem, a proto jsou veškerá rozhodnutí mnohem rizikovější (...). Tato rizika se v současné době týkají všech společenských tříd ve všech zemích světa, a dosah jejich důsledků – pocíťovaných každým na vlastní kůži – je vskutku globální” (Giddens, 2004, s. 90-91). Dle slov Andrzeje Radziewicze-Winnického „každodennost přece jenom zpravidla směřuje do budoucnosti, spojuje dnešní povinnosti se záměry, které mají být realizovány během následujícího dne” (Radziewicz-Winnicki, 2003, s. 9). Proto jsme si v této knize položili několik otázek spojených se vzájemnými vztahy mezi pojmem změny a procesem stárnutí a staří. Lze zde rozlišit několik hlavních myšlenkových proudů, oscilujících kolem následujících problémů:

- V jakém rozsahu sociální změny podmiňují působení seniorů v primárním a sekundárním prostředí?
- Co způsobuje, že sledování společensko technických změn je pro seniory obtížné?
- Proč předmětné změny takovým způsobem ovlivňují život seniorů?
- Jakým způsobem lze institucionálně a individuálně podporovat seniory v prostředí neustále se měnící společnosti?
- Proč jevy globalizace a vývoje moderních informačních a komunikativních technologií mají dopad zejména na seniory?
- Co přesně se skrývá pod pojmem sociální kapitál seniorů, v jakých oblastech lze tento potenciál – k oboustranné spokojenosti – využívat a v jakých už je využíván?
- Jakým přínosem je pro seniory moderní technika a moderní technologie, včetně informační; jaké máme stávající řešení a nástroje, které usnadňují život, fungování společnosti a komunikaci?

Na výše uvedené otázky odpovídají v této knize čeští, polští a slovenští specialisté, mimo jiné z oblasti andragogiky, gerontologie, mediální pedagogiky, mediálních studií, sociologie a kulturologie. Popudem ke vzniku tohoto polsko-česko-slovenského sborníku se stala potřeba analyzování psychosociálního fungování seniorů v době intenzivních společensko technických změn, jakož i srovnávání různých hledisek, zkušeností a příkladů dobré praxe. Samotný proces stárnutí a stáří, ať už v lokálním, či v širším – nadregionálním a celostátním - měřítku, je v polské odborné literatuře poměrně frekventovaný, a to zejména v kontextu specializovaných institucí, např. Asociace sociálních gerontologů, Polského sdružení gerontologů a dalších vědeckých středisek zabývajících se tématy z oblasti medicínských, společenských, humanistických či technických věd. Přesto si nelze nevděkovat, že chybí mezinárodní komparativní studie zabývající se touto tematikou, a to zejména v zemích sousedících s Polskem, Českou republikou a Slovenskem. Doufáme, že se tato kniha stane dobrým výchozím bodem k další debatě na téma rozličných kontextů sociálního fungování člověka v dnešní době. Tato debata by měla být společným projektem realizovaným v sousedících státech, které, i přes zjevné rozdíly, mají mnoho společného v oblasti kulturních, hospodářských a demografických aspektů.

Katarzyna Walotek-Ściańska
Michał Śerák
Michał Szyszka
Łukasz Tomczyk

Przełożyła Joanna Szaniawska